

BERN İTİLÂFNÂMELERİ 1917-1918 (OSMANLI DEVLETİ – İNGİLTERE - FRANSA)

Erdal YILMAZ*

ÖZET

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Almanya ve İtalya'nın siyasî birliklerini tamamlaması, Avrupa merkezli güç dengesini derinden sarsmıştır. Özellikle Almanya'nın gelişen sanayisine hem hammadde hem de pazar arayışı, sömürgecilik alanında İngiltere ile kıyasıya bir çekişmeye girmesine neden olmuştur. Bu durum, Avrupalı devletler arasında kutuplaşmayı da beraberinde getirmiştir. Yüzyılın sonuna doğru bu iki devlet odaklı bloklaşma, İtilâf ve İttifak Devletleri adıyla anılacak ve gruplar arasında 1914 yılında savaş hali başlayacaktır. Savaş dört yıl sürmüş ve milyonlarca can kaybı yaşanmıştır. Bu nedenle taraflar arasında, askerî ve sivil esirlerin durumlarını iyileştirmek amacıyla bir takım sözleşmeler imzalanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri safında girmiş olan Osmanlı Devleti de İngiltere ve Fransa ile Bern'de, bu doğrultuda itilâfnâmeler imzalamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bern İtilâfnâmeleri, Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa

THE TREATIES OF BERN (1917-1918) (OTTOMAN STATE – ENGLAND – FRANCE)

ABSTRACT

After the middle of the nineteenth century, Germany and Italy completed their political unity which affects the power balance depending upon Europe deeply. Especially, Germany's searching commodity and market for its developing industry is a reason for the serious competition with England in the area of colonialism. This situation led to the polarization between European countries. Towards the end of the century, the polarization between these two states would be remembered as the Allies and the Central Powers and in 1914 war would start between these groups.

* Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İletişim:
erdal84yilmaz@hotmail.com

The war lasted four years and millions of lives were lost. Therefore, some contracts have been signed between the parties in order to improve the situation of military and civilian prisoners. Ottoman State having a part in the war with Central Powers have also signed contracts for this reason with England and France in Bern.

Keywords : *The Treaties of Bern ,Ottoman State, England, France*

1. GİRİŞ

Tarih boyunca topluluklar ve devletler, aralarında çıkan uyuşmazlıklarda kimi zaman birbirlerine karşı kuvvet kullanma yoluna başvurmuşlardır. Savaş durumunda, her iki tarafın askeri kuvvetlerinin yanı sıra sivil halk da şiddetin en kuvvetlisi olan bu mücadeleden etkilenmiştir. Karşı tarafın askerlerinin ve sivil halkının diğer devlet tarafından öldürülmeleri ve esir alınmaları, zamanla bir savaş hukukunun doğmasına sebep olmuş ve özellikle sivil halkın bu mücadelelerden asgari şekilde etkilenmesi hedef edinilmiştir. Çalışmanın amacı bu doğrultuda imzalanmış bir anlaşmayı aktarmak olacaktır.

Araştırmamızın içeriğini, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa arasında yaralı harp esirleriyle sivil esirlerin durumlarının iyileştirilmesi ve karşılıklı olarak değiştirilmesini sağlamak için imzalanmış olan Bern İtilafnameleri oluşturmaktadır. Daha önce devletlerarasında bu tarzda birçok anlaşmalar imzalanmış olmakla beraber yukarıda da aktarıldığı üzere savaş hukukunda gelinmiş en son gelişmeler ışığında böyle bir anlaşmanın imzalanması ve maddelerinin bu durum göz önüne alınarak düzenlenmesi, çalışmanın hukuksal çerçevedeki sınırlarını çizmektedir. 1907 Lahey Konferansı'nda kabul edilen sözleşmelerle savaş esnasında harp esirleri ve sivil halkın maruz kalacağı uygulamalar belirlenmiştir. Söz konusu üç devlette bu konferansın kararlarını kabul etmiştir.

Konuyu araştırırken birçok sıkıntıyla karşılaşmıştır. Özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalar esnasında, Harbiye Nezareti'nin kataloğunun incelenememesi bunların başında gelmektedir. Adı geçen nezaretin, Dâhiliye ve Hariciye Nezaretleriyle yazışmalarıyla bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Çalışma, büyük ölçüde Hariciye Nezareti'nin bu itilâfnameyi anlatan evrakları incelenerek oluşturulmuştur. Ayrıca Dâhiliye Nezareti'nin konuyu içeren evraklarından ve dönemin gazetelerinden de faydalanılmıştır. Diğer bir sıkıntı da Birinci Dünya Harbi ve özellikle bu savaştaki esirleri anlatan çalışmalar arasında Bern

İtilafnamelerine yer veren eserlere neredeyse hiç rastlanılmamıştır. Anlaşmalara sadece birkaç eserde ve kısa bir şekilde değinilmiştir.

2. SÜREÇ, HUKUKSAL TEMELLER VE İMZALANAN ANTLAŞMALAR

2. 1. Süreç

Arapça bir kelime olan esir, “savaşta düşman eline düşen kimse, tutsak, kul, köle, düşkün ve vurgun” olarak kullanılmaktadır¹. Osmanlı kaynak ve belgelerinde ise esir kelimesi, savaş tutsağı yanında daha çok köle anlamında kullanılmakta, “esirci, esir tüccarı, esir pazarı, esirciler şeyhi” gibi tabirler, köle alım satımıyla ilgilidir². Bu çalışmada savaş esirleri ve savaşlarda düşman devlet tarafından ele geçirilen sivil esirler ele alınacaktır. Öncelikle İslam toplumlarında esaret kavramına bakış ve esirlere uygulanan muameleler, daha sonra da Batı toplumlarında esaret olgusu incelenecektir.

İslamiyet’ten önce Araplarda esirlere her türlü işkence yapılıyor, çeşitli organları kesiliyor, topluca yakılıyor ve satılıyorlardı³. İslamiyet ise esaret müessesesini mümkün olduğu kadar ıslaha çalışmış, esirlere işkence yapılmasını, esirlerin aç ve güneşe maruz bırakılarak onlara eziyet edilmesini yasaklamıştır. İslamiyet’te esirlerin de insan olduğu ve bazı haklara sahip oldukları belirtilmiş ve esirlere şefkat ve merhametle muamele yapılması tavsiye edilmiştir⁴.

İslam hukukuna göre savaşan erkekler ve ganimet olarak düşünülen kadınlar dışında kalan sivillerin yani yaşlıların, çocukların ve din adamların esir alınmasında bir fayda ve anlam görülmemekle beraber bu kişilerin ancak esir mübadelesi yapma düşüncesi için alıkonulabileceği belirtilmiştir⁵. İslam devletlerinde karşı taraftan alınan esirlerin, İslam hukukuna göre öldürülmeleri yasaklanmıştır. Bu esirler, fidye karşılığı veya karşılıksız olarak serbest bırakılmışlar, karşı tarafın elinde bulunan Müslüman esirlerle

¹ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca–Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 24. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 234.

² Ahmet Özel, “Esir”, **İslam Ansiklopedisi (İA)**, C. XI, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1995, s. 382.

³ Ahmet Özel., **a.g.m.**, s. 382.

⁴ Nebahat Oran Arslan, **Birinci Dünya Savaşında Türkiye’deki Rus Savaş Esirleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 35.

⁵ Ahmet Özel., **a.g.m.**, s.384.

mübadele edilmiştir. Esirlerden köle haline getirilenler ise her zaman iyi muameleye tabi tutulmuşlardır⁶.

İslamiyet öncesi Orta Asya'da yaşayan Türklerin de Çinlilere ve diğer komşularına esir düştüğü, aynı şekilde onlardan esir aldıkları bilinmektedir. Türkler esir aldıkları düşman askerlerine iyi muamele etmişler, bu kişileri tarım işlerinde kullanmışlar hatta devşirme yoluyla devlet kademelerinde istihdam etmişlerdir. Türkler, İslâmiyeti kabul ettikten sonra da eski örf ve adetleriyle İslâm hukukunun esaret ve kölelik hakkındaki şartlarını harmanlamış, bu şekilde konuya yaklaşmıştır⁷.

Batı devlet sisteminin ilk basamağı olarak kabul edilen Roma İmparatorluğu'nda esirlere her türlü işkence yapılıyor, büyük küçük, kadın erkek ayrımı olmadan hepsi vahşice öldürülüyordu. Romalılara göre savaş esirlerinin öldürülmesi meşru olmakla birlikte satılması veya hizmetlerinden faydalanılması daha avantajlı görüldüğünden esirler, kumandanlarının emriyle açık arttırmaya çıkarılmış ve satın alanın kölesi olmuştur. Bu durum esirlerin akıbetinde biraz iyileşme olarak görülse de bu defa da efendileri tarafından her türlü işkenceye maruz kalmışlardır⁸.

Hıristiyanlıkta esirlik ve kölelik yasak olmadığı için Roma İmparatorluğu, bu dini kabul ettikten sonra da konu ile ilgili uygulamalarını sürdürmüştür. Hıristiyanlığın kabulünden sonraki değişim ise esir ve kölelerin bazı haklarının tanınması şeklinde olmuştur. Hıristiyanlıkta, kölelerin karşı çıkmaları halinde ne tür muamelelerin yapılacağı konusunda görüşler belirtilmiş, efendilerin kölelere haklarını vermeleri istemiştir. Bunun yanında din adamlığını tercih eden kölelerin üç yıl süreyle sahiplerinden geri alınmamak şartıyla hürriyetine kavuşabileceğini belirtmiştir⁹.

İslamiyette daha en başında gerek meşru savaş ve bunun sınırları gerekse savaş esirlerin durumları açıkça belirtilmişken, Batı-Hıristiyan dünyasında on asırlık bir gecikmeyle hukuksal zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu adımların atılmasının nedeni ise silah sanayinde meydana gelen gelişmelerdir. Teknolojik gelişmelerle silahların yıkım gücü artarken,

⁶ Nebahat Oran Arslan, **a.g.e.**, s. 36.

⁷ Ahmet Altıntaş, **Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Esirler**, Anekdote Yayınevi, Ankara 2008, s. 10-11.

⁸ Abuzer Fidan, **İslam Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2009, s. 14-15.

⁹ Ahmet Özel, **a.g.m.**, s. 382.

savaşların etki sahası genişlemiş, artık sivillerin de yaşam sahalarını kapsar olmuştur. Savaşların zararlarını en aza indirmek için Batı'da savaş hukuku XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adım adım oluşturulmuştur¹⁰. Bu düzenlemelerde savaş esirlerine uygulanacak muamelelerde belirlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da milletlerarası bu konferanslarda alınan kararlara katılmıştır.

2.2. XIX. Yüzyılın Ortalarından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Olan Sürede Esirlerin Durumlarını Düzenleme Çabaları (Milletlerarası Konferanslar ve Hukuksal Temeller)

Korsanlığı yasaklamak, deniz ticaretini kontrol etmek, ticaretin o tarihlerde ortaya çıkan savaşlardan etkilenmesini engellemek ve tarafsız gemilerin mallarına el konulmamasını sağlamak amacıyla imzalanan 16 Nisan 1856 tarihli Paris Deklarasyonu, deniz savaşlarıyla ilgili olarak savaş usullerini düzenleyen ilk devletlerarası antlaşmadır. Sonrasında imzalanan Cenevre Mukavelenamesi (22 Ağustos 1864) savaş halinde bulunan ordulardaki yaralı ve hastaların durumunu iyileştirme çabasıyla oluşturulmuştur¹¹.

Her ne kadar onaylanmamış ve yürürlüğe konulmamış olsa da 1874 tarihli Brüksel Deklarasyonu, geleneksel olarak savaş hukukunun ve savaş esnasında esirlere uygulanacak muamelelerin belirlendiği ilk düzenlemedir. Deklarasyonun 12 maddesi esirlere uygulanacak muameleleri açıklamakta olup ortaya koyduğu tedbirler, daha sonraki antlaşmalar için temel teşkil etmiştir¹².

¹⁰ Ahmet Özdemir, "Hukuk Dilinde Harp Esirleri", **Atatürk Yolu: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, C.II, S: 7, Mayıs 1991, s. 573; Ahmet Özel, **İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 97.

¹¹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap**, Ankara Üniversitesi SBS Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 50; Mahmut R. Belik, "Harp Esirleri Yaralılar ve Hastalar", **Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. IX, S: 3-4, İstanbul 1944, s. 879; M. Yasin Aslan, "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S: 79, 2008, s. 237; Ahmet Özdemir, **a.g.m.**, s. 573-574; Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 97. Bu sözleşmeyi Osmanlı Devleti 1865 yılında onaylamıştır. Bkz: Mahmut R. Belik, **a.g.m.**, s. 878.

¹² Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 98.

Uluslararası alanda savaş hukukunun kanunlaştırılması yolunda atılan en ileri adımlar XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında atılmıştır. 1899 tarihli I. Lahey Barış Konferansı ve 1907 yılında toplanan II. Lahey Konferansı bunun en önemli örnekleridir. Bu konferansların toplanma amacı barış ve silahsızlanma problemini çözmek ve savaş esirlerinin statülerini gözden geçirmektir. Birinci konferansta kabul edilen II. Sözleşme ve ikinci konferansta kabul edilen IV. Sözleşme'nin 4-20 maddelerinde savaş sırasında esirlere uygulanacak muameleler kapsamlı olarak belirtilmiştir. Ayrıca 1907 Lahey Konferansında imzalanan diğer sözleşmelerin bazılarında da esirler ile ilgili hükümler yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin de katıldığı bu konferanslar ve bunların sonunda imzalanan sözleşmelerle, Birinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası savaş hukuku nihai bir yapıya kavuşturulmuştur¹³.

Savaş hukukunda gerçekleşen bu düzenlemelerin altına imza atan Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra 1914 yılında esirler hakkında talimatname yayınlayarak nezdinde bulunan esirlere ne tür muamelede bulunacağını ve bu kişilerin haklarının neler olduğunu açıklamıştır. 28 maddeden oluşan bu talimatnamede, esirlerin sevk ve idaresi, izinleri, yeme içme ve ayrıcalıkları, esir komisyonları ve disiplin hususları ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir¹⁴.

3. BERN İTİLÂFNÂMESİ

Birinci Dünya Savaşı'na adı geçen anlaşmaların yükümlülüğü altında giren her iki tarafın devletleri, bu düzenlemelerin öngördüğü şekilde savaşı daha da insanileştirmek, savaş esirlerinin durumlarını düzeltmek ve sivil halkın zararını en aza indirmek adına kendi aralarında bir takım sözleşmeler imzalamışlardır. Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Bern İtilafnameleri de bu doğrultuda atılmış bir adımın ürünüdür.

İngiltere bu tarzda bir anlaşmayı Osmanlı Devleti'nden önce Almanya ile de imzalamıştır¹⁵. Hükümet, iki devlet arasında yapılan bu anlaşmayı

¹³ Nebahat Oran Arslan, **a.g.e.**, s. 40-41; Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 98; Hüseyin Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 51; M. Yasin Aslan, **a.g.m.**, s. 238; Ahmet Özdemir, **a.g.m.**, s. 574.

¹⁴ "Üserâ Tâlimatnâmesi" ayrıntılı bilgi için bakınız: Nebahat Oran Arslan, **a.g.e.**, s. 47-54; Ahmet Altıntaş, **a.g.e.**, s. 14-23.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (**BOA**), Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (**HR.SYS**), Nr: 2241/2, 20 Eylül 1917, (Hariciye Nezareti, İngiltere ile Almanya arasında imzalanan bu anlaşmayı tercüme ederek diğer nezaretlere göndermiştir).

incelemiş ve Bern’de İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında benzer bir anlaşma imzalanmıştır¹⁶.

Osmanlı Devleti, ilk anlaşmayı İngiltere ile imzalanmıştır. İngiliz ve Osmanlı harp esirlerinin durumlarını düzenlemek için ilk adımı atan İngiltere olmuştur. İngiltere Hükümeti, İsviçre Cumhurbaşkanı Edward’a müracaat ederek Osmanlı ve İngiliz harp esirlerinin durumunu ıslah edecek bir konferansın, adı geçen şahsın başkanlığında toplanmasını istemiştir. Edward da İngiliz Hükümeti’nin teklifini Osmanlı Devleti’nin Bern Elçiliği’ne bildirmiştir¹⁷. İngiltere’nin bu girişimi İsviçre basınında yer bulmuş, La Tribune Genevre gazetesinde Türk ve İngiliz harp esirlerinin durumlarını düzenlemek için Bern’de bir konferans düzenleneceği yazılmıştır¹⁸.

İngiltere’nin İsviçre aracılığıyla yaptığı teklif Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş, Bern’de 4 Aralık 1917’de konferans toplanmış ve görüşmelere başlanmıştır. Konferansta, yaralı harp esirleri ve sivil esirlerin durumlarının iyileştirilmesi ve karşılıklı olarak değiştirilmesi konusu görüşülerek 28 Aralık 1917’te kararlaştırılan maddeler doğrultusunda bir anlaşma imzalanmıştır¹⁹.

Bern Konferansı’na Osmanlı Devleti adına Ahmet Muhtar Bey²⁰ başkanlığında bir heyet katılmıştır. Uzun müzakereler sonucunda 28 Aralık

¹⁶Öte yandan Osmanlı Devleti ile Rusya, 3 Mart 1918’te imzaladıkları Brest-Litovsk Barış Anlaşmasıyla her iki tarafın elinde olan esirlerin karşılıklı olarak memleketlerine gönderilmelerini kabul etmişlerdir. Ancak bundan önce iki taraf arasında, malul esirlerin mübadelesi için 7 Şubat 1918’de; sivil esirlerin değiştirilmesi için de 9 Şubat 1918’de Petrograd Sözleşmeleri imzalanmıştır. Cemil Kutlu, **I.Dünya Savaşında Rusya’daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997, s. 316-321. Bu sözleşmeler hakkında ayrıntılı bilgi Cemil Kutlu’nun eserinde verilmiştir. Bu yüzden bu çalışmada, bugüne kadar incelenmemiş olan Bern’de İngiltere ve Fransa ile imzalanan anlaşmalar aktarılacaktır.

¹⁷ **BOA.HR.SYS.**, Nr: 2245/28, Lef:2, 23 Eylül 1917.

¹⁸ **BOA.HR.SYS.**, Nr:2438/81, Lef:1, 16. Eylül 1917.

¹⁹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III, K. 4, TTK Basımevi, Ankara 1967, s. 163; “Türk ve İngiliz Murahhasları Arasında”, **Tercüman-ı Hakikat**, 8 Aralık 1917, Nr. 13216, s. 2; “Osmanlı ve İngiliz Üserâsının Mübadelesi”, **Tercüman-ı Hakikat**, 4 Ocak 1918, Nr: 13243, s. 2.

²⁰ Ahmet Muhtar Bey (1870-1934), Mülkiye Mektebi mezunudur. Hariciye Nezareti bünyesinde katiplik, ve Stockholm, Budapeşte, Atina, Lahey, Kiev gibi Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde elçilik, elçi vekilliği, şehbenderlik ve katiplik görevlerinde bulunmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne İstanbul mebusu olarak girmiştir.

1917 tarihinde “Üserâ-i Harbiye ile Sivil Üserâyâ Dair İngiltere Hükümeti İle Hükümet-i Osmaniye Beyninde Münakid İtilâfnâme”²¹ imzalanmıştır. Bu itilafnameye ek olarak “Osmanlı ve İngiliz Ordularına Mensup Hasta ve Mecruh Üsera-i Harbiyenin Mübadelesine Dair Şeraî”²² belirten bir sakatlık ve hastalık listesi de kaleme alınmıştır²³.

Anlaşma ile ilgili Osmanlı basınında çıkan bir haberde “Bern’de Osmanlı ve İngiliz delegeleri arasında süren müzakerelerin iyi bir şekilde sonuçlandığı ve anlaşmanın hükümetlerin tasdikine sunulmak üzere imzalandığı”²⁴ yazılmıştır.

İtilâfnâme, Medhal (başlangıç, giriş), Üç Fasl (kısım/bölüm) ve Birinci Melfuf (sarılmış, bağlanmış, eklenmiş) şeklinde kaleme alınmıştır. Medhal kısmı ile üç bölüm kendi içinde bağlı 24 maddeden oluşmaktadır. Medhal kısmı ilk iki maddeyi kapsamaktadır. Birinci kısım “Üserânın

Bu meclisin feshedilmesi üzerine Ankara’da toplanan TBMM’ye yine İstanbul milletvekili olarak katılmış, kısa bir süre vekâleten Hariciye Vekilliği’ne getirilmiştir. 27 Ekim 1921’de Tiflis Temsilcisi, 9 Aralık 1921’den itibaren görevinden ayrılan Ali Fuat Paşa’nın yerine Moskova Büyükelçisi olmuştur. TBMM’nin II. döneminde tekrardan İstanbul Milletvekili seçilmiş, ancak dönemin sonunda 20 Eylül 1927’de Washington Büyükelçiliği’ne atanmıştır. TBMM’nin IV. döneminde ise Kastamonu Milletvekili olarak mecliste yerini almıştır. Ancak mebusluğu sırasında 3 Temmuz 1934’te Ankara’da vefat etmiştir. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 497-498; Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 163.

²¹ **BOA**, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye (**DH.EUM**), 5. Şube (**5ŞB**), Nr: 85/88, Lef:1, 28 Ağustos 1918 (Dersaadet Matbaa-i Askeriye tarafından 1918’te kitapçığa dönüştürülmüş hali, 21 sayfa).

²² **BOA**, **DH.EUM**, **5.ŞB**, Nr: 85/88, Lef:1, 28 Ağustos 1918, (Dersaadet Matbaa-i Askeriye tarafından 1918’te kitapçığa dönüştürülmüş hali, 7 sayfa).

²³ İngilizlerle anlaşma imzalanmadan önce Bern Konferansı sürerken, esir değişimine dair bazı girişimlerin olduğu görülmektedir. Hariciye Nezareti’ne Bern Elçisi Fuad Bey tarafından gönderilen 5 Aralık 1917 tarihli bir yazıda “27 Kasım’da İstanbul’dan Avusturya sıhhiye treniyle sevk ve idare olunan 81 İngiliz malulin üserâsı yerine Mısır’da tertib olunan ve takriben 100 Osmanlı üserâsından mürekkep bulunan bir kafîle-i malulin nihayet on güne kadar Marsilya’ya muvasalat edeceği bugün İngiliz heyet-i murahhası tarafından nezaret-i celilerine iş’ar edilecektir” denilmektedir. Bkz. **BOA**, **HR.SYS**, Nr:2241/5, Lef:1, 5 Aralık 1917. Bu durum, konferans sürerken tarafların iyi niyet gösteren bir davranışı olmasına rağmen, bu esirlerin memleketlerine ulaştıklarına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁴ “Üsera Mübadelesi”, **Vakit**, 3 Ocak 1918, Nr: 74, s. 2.

Memleketlerine İadesi” başlıklı olup 3. maddeyle başlayıp 10. maddeyle son bulmaktadır; ikinci kısım “Muamele” başlıklı olup esirlere uygulanacak muamelelerden bahsetmekte, 11-21 arası maddeleri kapsamaktadır; üçüncü kısım “Malûmat” başlıklı olup son 3 maddeyi içermektedir. Birinci mehfuf kısmı “Beyannâme” başlıklı olup 7 maddeden oluşmaktadır. Anlaşmanın önemli kısımları şu şekilde özetlenebilir:

Giriş kısmında, “üserâ-i harbiye” ve “üserâ” kavramları açıklanmıştır. Bu kavramlardan ilkinde sadece askerî esirleri, diğesinde ise hem askeri hem de sivil esirlerden bahsedildiği yazılmıştır. Ayrıca her iki hükümetin de anlaşmayı onaylamasının ardından, esir kamplarına İngilizce ve Türkçe metinlerini gönderileceği belirtilmiştir.

Birinci kısımda, esirlerinin memleketlerine iadelerinden bahsedilmektedir. Sağlık şartları anlaşmaya bağlı sınıflara dâhil (burada anlaşmaya ekli olan hastalık şartları kastedilmiştir) olan bütün askeri esirlerin miktarı ve rütbeleri ne olursa olsun memleketlerine iade edileceği, mübadele edilecek sakat ve hastalıklı esirlerin seçimi içinde tıbbi komisyonların kurulacağı belirtilmiştir. Üç doktordan oluşacak bu tıbbi komisyonların, her iki memlekette bulunan esir karargâhlarında bulunan bütün harp esirlerini muayene edeceği açıklanmıştır. Bu komisyonların üç ayda bir esir karargâhlarını ziyaret edeceği ve kararlarının da genellikle kabul olunacağı kararlaştırılmıştır. Anlaşmanın bir an önce faaliyete geçirilmesi için de tıbbi komisyon kararları verilmeden önce, 300’ü beyaz, 700’ü Hintli olmak üzere bin malul İngiliz harp esiri ile bin beş yüz malul Osmanlı harp esiri biran evvel memleketlerine iade edileceği belirtilmiş ve bunların askeri kıtalarda istihdam edilmeyeceği kaydedilmiştir.

Osmanlı ve İngiliz askeri kuvvetleri tarafından esir edilen her iki tarafın sağlık heyetlerinin bir an evvel memleketlerine iade edilmesi kararlaştırılmakla beraber, tarafların, kendi nezdinde bulunan esirlerin ihtiyaçları için bu sağlık heyetlerinden bir kısmını elinde tutma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca her iki devletin, memleketlerine iade edilecek harp esirlerini içeren listeleri diplomasi yoluyla birbirine vereceği, ancak listelerde adı geçen kişilerin iadelerinde, esir eden devletin kararının göz önünde bulundurulacağı yazılmıştır.

Yaralı askerî esirlerin mübadelesi için yukarıda belirtilen hususlar kararlaştırılırken sivil esirler için ise şu kararlar alınmıştır: Her iki devletin de esir bulunan düşman tarafın bütün sivil esirleri kendi arzularına göre memleketlerine geri dönme hakkına sahiptir. Ancak mahkûm veya zan altında tutulanların bundan istifade edemeyeceği kararlaştırılmıştır. Ayrıca

17 yaşından 50 yaşına kadar olan erkek sivil esirlerin mübadelesi, isim listelerin karşılıklı olarak her iki tarafa tebliğ edilmesinden sonra akdedilecek anlaşmalar gereğince eşit miktarda olması şartına bağlanmıştır. Ticaret gemileri tayfası ile memur Osmanlı sivil jandarması, polis ve emekli subaylar da memleketlerine iade olunmak veya mübadele edilmek üzere sivil sıfattan istifade edeceği belirtilmiştir.

Harp esirlerinin memleketlerine iadesi mümkün olduğu takdirde nakliye her iki hükümet tarafından kararlaştırılacak limanlar arasından deniz yoluyla gerçekleştirilecektir (Deniz yoluyla yapılmasının imkânsız olduğu durumlarda ise nakliye kara yolu ile yapılacaktır). Taraflar, memleketlerine iade edilecek esirleri taşıyan gemilerin Akdeniz’de bir saldırıya maruz kalmaması için müttefiklerinden teminat alacak, nakliye masrafları ise esir eden devletin idaresinde bulunan son limandan sonra esirlerin tabi olduğu devlete ait olacaktır. Ayrıca her iki tarafın elinde bulunan sivil esirlerin de, harp esirleri için tahsis edilmiş gemilerde memleketlerine iade edeceği kararlaştırılmıştır.

İkinci kısımda ise esirlere uygulanacak muameleden bahsedilmektedir. Her iki tarafın elçileri, yanlarında onlara tercümanlık edecek tarafsız kişiler nezaretinde arzu ettikleri vakit, harp esnasında işgal edilmiş arazi dışında kalan esir kamplarını ziyaret edebilme, yanlarında kimse olmadan esirlerle görüşebilme hakkına sahip olacaktır.

Esir kamplarında, kampın ahval ve şartlarını iyileştirmek için esirler arasında bir yardımlaşma komitesi oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu komite beş esirden oluşacak ve rütbeli esirlerden birisi komitenin reisi olacaktır. Ayrıca komitede eğer varsa esir edilmiş doktor ve ruhani reisler de bulunacaktır. Komitenin, bağış ve yardım için toplanan paraları kayıt altına almak ve muhafaza etmek, toplanan paraları adaletli bir şekilde taksim etmek, okuma yazma bilmeyen esirlerin haberleşmesini sağlamak, eğlenceler düzenlemek ve okuma kitapları tedarik etmek, esir listelerinin Türkçe ve İngilizce nüshalarının düzenlenmesi gibi görevleri bulunmaktadır.

Yine bu bölümde esirlerin, uygun ve sağlıklı bölgelerde iskân ettirileceği belirtilmiştir. Esir kamplarının sağlık şartlarının korunması için kamplarda bulunan esir doktorların görüşleri ve hizmetlerinden istifade edileceği, esirlerin parasız tedavi edilebilmesi ve bunlara muhtaç oldukları ilaçların temin edilmesi kararlaştırılmıştır. İngiliz ve Osmanlı esirlerine her türlü erzakın temini için kolaylık sağlanacağı, hasım tarafın elçilerine kendi esirleri için her türlü eşyanın satın alınması ve esirlerine ulaştırılmasında karşılıklı kolaylıkların sağlanacağına dair sözler verilmiştir.

İngiliz Kızılhaç, Osmanlı Hilâl-i Ahmer (Kızılây) veya tarafsız Kızılhaç cemiyetleri tarafından esirlere gönderilecek paketlerin yolda sansüre tabi tutulmaksızın esirlerin bulunduğu kamplara en hızlı şekilde ulaştırılması kararlaştırılmıştır. Kamplarda uygulanacak sansür muamelesi de en asgari seviyeye indirilecektir. Gazeteler dışında her türlü matbu evrak ve eser sansür edildikten sonra esirlere verilecektir. Esirlere, haftada iki mektup yazmaları için izin verilmiş ve bu mektupların 200 kelimeyi geçmemesi şartı konulmuştur. Esirlerin dini ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü kolaylığı sağlanacağı da ifade edilmiştir.

Esir edilmiş harp subaylarına, kendilerine refakat edecek karşı tarafın subayı refakatinde kamp dışında toplu olarak gezinti yapmalarına izin verilmiştir. Gezintiye çıkmadan önce subaylardan firar etmeyeceklerine dair söz alınması şartı koşulmuş, sözünden dönüp firar edenlerin de mensup olduğu hükümet tarafından iadesi kararlaştırılmıştır. Esir kamplarında firara teşebbüs edenlere 14 gün ila iki ay arasında askeri hapis cezası verileceği, ayrıca harp esirlerinin rütbelerindeki terfilerin bunları esir eden devlet tarafından da tasdik olunacağı belirtilmiştir.

Üçüncü kısım malumat başlıklı olup tarafların bilgilendirilmesi gereken hususlara dikkat çekilmiştir. Her iki hükümet, sonradan esir veya tevkif edilmiş olan esirlere ait defterleri -bu defterler Osmanlı esirleri için Türkçe ve İngiliz esirleri içinde İngilizce olarak kaleme alınacaktır- en kısa süre zarfında düzenleme ve birbirine göndermeye; kamplarda meydana gelen ölümleri bildirmeye dair söz vermiştir.

İtilafnameye eklenmiş beyannameler (Birinci Melfuf) kısmında ise her iki devletin yerine getirmeye çalışacağı beyanlar yer almaktadır. İngiliz delegeleri harp esiri Osmanlı subaylarının ihtiyaç duyduğu odun, kömür gibi yakacakları ücretsiz olarak vereceğini, Osmanlı Devleti delegeleri ise, harp esiri İngiliz subaylara en ucuz fiyattan yakacak ihtiyacını karşılayacağını beyan etmişlerdir. Ayrıca Osmanlı delegeleri, Osmanlı Devleti'nde tutuklu bulunan İngiliz sivil esirlerinin çalıştırılması konusunda, İngiltere'de tutuklu bulunan Osmanlı sivil esirleri hakkında cereyan eden aynı usule tabi tutulabileceklerini söylemiştir. Son beyannamede ise Fransız ve Osmanlı sivillerinin memleketlerine iadesi üzerinde durulmuştur. İngiliz delegeleri, Osmanlı Devleti ve Fransa'da tutuklu bulunan Fransız ve Osmanlı siviller için, bu anlaşmanın sivillerle ilgili belirttiği hususlarda Fransa Hükümeti tarafından gelen arzuyu Osmanlı delegelerine bildirmiş, onlar da Fransa Hükümeti'nin bu teklifini hükümetine bildireceğini beyan etmiştir.

İtilâfnâmede, hasta ve yaralı harp esirlerinin hangi şartlarda değiştirilebileceğinin belirtildiği bir bölüm de kaleme alınmıştır. Hastalık ve sakatlığın türü, ne zamandan beri devam ettiği, derecesi ve tedavisinin olup olmadığına bakılarak harp esirlerinin mübadele edilip edilmeme durumlarına açıklık getirilmiştir. Herhangi bir organın yitirilmesi dolayısıyla maddi veya vazife olarak çaresiz olan harp esirleri ile tıbben bir sene zarfında iyileşmesi imkânsız olan ve malul sınıfa dâhil olan sakat ile afetzede bilumum harp esirlerinin mübadele edileceği belirtilmiştir. Hastalık ve sakatlık durumu bu şartları taşıyan sivil esirler ile 17 yaşının altında ve 55 yaşın üstündeki sivillerin de bu mukaveleden yararlanacağı da dile getirilmiştir. Ayrıca bu kısmın sonuna “bilumum bulaşıcı hastalıklar (az bulaşıcı cüzam hariç), mübadeleye dâhil edilmeyecektir” diye not düşülmüştür.

İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşmanın önemli maddeleri bunlardır. Anlaşma, sadece esir mübadelesini değil aynı zamanda her iki taraf nezdinde bulunan esirlere uygulanacak muamelenin de şartlara bağlanması açısından önemlidir. Ayrıca anlaşma Fransa ve Osmanlı Devleti arasında imzalanacak aynı tarzda bir mukavelenameye de zemin hazırlamıştır.

İngilizlerle, imzalanan anlaşmanın beyanname kısmında İngiltere Hükümeti, Osmanlı ve Fransız sivil esirlerin değiştirilmesi için Fransız hükümeti adına girişimde bulunmuştu. Bu teklif Osmanlı Devleti makamlarınca olumlu karşılanmış olmalıdır ki Harbiye Nezareti’nden, Hariciye Nezareti’ne gönderilen 7 Ocak 1918 tarihli bir yazıda “Bern’de İngilizlerle imzalanan mukavelenamenin Fransızlarla da aynı şartlarda imzalanıp imzalanamayacağını soran İngiliz delegelerine, bu durumun uygun görüldüğünün bildirilmesi...”²⁵ istenmiştir. Osmanlı Devleti’nin bu cevabı üzerine Fransa’nın da anlaşma imzalamak doğrultusunda girişimlerini hızlandırdığı görülmektedir. Bern’de bulunan Fransız elçisi, İsviçre Hariciye Nezareti’ne başvurarak, Fransa’nın da Osmanlı Devleti ile aynı tarzda bir anlaşma imzalamaya hazır olduğunu belirtmiştir²⁶.

Karşılıklı olarak yürütülen bu faaliyetler sonuç vermiş ve 23 Mart 1918 tarihinde Bern’de “Üsera-i Harbiye ile Sivil Üseranın Memleketlerine İadelerine Dair Fransa Hükümeti ile Hükümet-i Osmaniye Beyninde Münâkid İtilâfnâme” imzalanmıştır. İsviçre Hariciye Nazırı Mösyö Edward’ın başkanlığında 14 Şubat - 23 Mart 1918 tarihleri arasında Bern’de

²⁵ BOA.HR.SYS., Nr:2241/5, Lef:26,7 Ocak 1918.

²⁶ BOA.HR.SYS., Nr:2241/6, Lef:18, 21 Ocak 1918.

toplanan konferansa Osmanlı delegesi olarak Muhtar Bey ve Miralay Ziya Bey, Fransız delegesi olarak da Kont Mannovil? katılmıştır. İtilafname üç bölüm ve beyanat kısımlarından oluşmakta toplam 16 maddedir²⁷.

Fransızlarla imzalanan anlaşma İngilizlerle imzalanan anlaşmanın bir özeti şeklindedir. Anlaşmaya ek olarak hastalık ve sakatlık şartlarını bildiren bir liste kaleme alınmamış, Almanya ile Fransa arasında Ocak 1918’te imzalanan anlaşmadaki şartları taşıyan harp esirlerinin değiştirileceği belirtilmiştir. 8 Nisan 1918 tarihinde İngilizlerle, 3 Mayıs 1918’te ise Fransızlarla imzalanan anlaşma Padişah tarafından onaylamıştır²⁸.

Taraflar, anlaşmaların imzalanmasından sonra uygulanması doğrultusunda tarafsız devletler aracılığıyla girişimlerde bulunmuşlardır. İngilizlerle imzalanan anlaşmanın ardından üç buçuk ay geçmesine rağmen Osmanlı Devleti’nin anlaşmanın tasdikine dair faaliyete geçmemesi üzerine, İngiltere, Felemenk Elçiliği aracılığıyla 22 Nisan 1918’te Hariciye Nezaretine bir nota vermiş, kendilerinin anlaşmayı Ocak (1918) ayında onayladığını ve ilk kafile olarak hastalıkları ağır bin beş yüz Osmanlı esirini göndermeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin de seri bir şekilde anlaşma hükümlerinin yerine getirmesini istemişlerdir²⁹. Osmanlı Devleti’nin Fransızlarla da benzer bir anlaşmayı 23 Mart 1918 tarihinde imzalaması her iki anlaşmanın da onaylanmasından sonra tatbikine başlamak istediğini düşündürülebilir. Ancak her şeyden önemlisi savaş şartlarında hükümete ek bir masraf çıkartması, anlaşmanın uygulanamamasındaki en önemli faktördür. Çünkü ileride de aktarılacağı üzere Eylül 1918’e gelindiğinde dahi esirlerin mübadelesi için gerekli olan masrafın nerden karşılanacağı netlik kazanmamıştır.

İtilafnamede yer alan hususların uygulanmamasına sadece İngilizler nezdinde değil, Osmanlı Hükümeti tarafından da dikkat çekilmiştir. Harbiye Nezareti, Hariciye Nezareti’ne gönderdiği 6 Temmuz 1918 tarihli bir yazıda, “harp esirlerinin, karargâhların birinden diğerine nakil olurken tabii olduğu devlete bilgi verileceği Bern İtilafnamesinin şartlarından biri olduğu halde, tarafımızdan bu kurala öteden beri dikkat edildiği ve İngiliz esirleri yer değiştirilirken Hilâl-i Ahmer tarafından İngiltere Hükümetine bilgi verildiği, ancak Osmanlı esirlerinin nakillerinin kayıt edilmediği gelen esir listelerinde görül”düğünü belirtmiştir. Bununla birlikte adı geçen nezaret, Hariciye Nezareti’nden, esirlerimizin yerleri değiştirildikçe haberdar

²⁷ BOA., DH.EUM.,5.SB., Nr:85/64, Lef:6, 23 Mart 1918.

²⁸ BOA.,İ.DUİT., Nr:35/8, Lef:1; BOA., İ.DUİT., Nr:35/14, Lef:1.

²⁹ BOA., DH.EUM.5SB.,Nr:85/41, Lef: 2, 22 Nisan 1918.

edilmemizin İngiltere Hükümeti'ne iletilmesini istemiştir³⁰. Listelerin karşılıklı olarak birbirlerine gönderilmesinden de anlaşılacağı üzere anlaşmanın bazı maddelerinin uygulandığı görülmektedir.

Bununla birlikte İngiltere ve Fransa ile Bern'de imzalanan itilâfnâmenin şartlarından diğer Avrupalı devletlerin vatandaşları da yararlanmak istemiştir. Bu doğrultuda bir istek Belçika hükümeti tarafından gelmiş, Dâhiliye, Harbiye ve Hariciye Nezaretleri arasında yapılan yazışmalarda "Fransızlarla Bern'de akdolunan konferans mukavelenamesinin Belçikalılara dahi teşmiline rıza gösterilip gösterilemeyeceği..." tartışılmıştır. Yapılan müzakereler sonucunda itilâfnâme şartlarından Belçikalıların da yararlanması uygun görülmüştür³¹.

Ağustos 1918'den itibaren hükümet mübadele edilecek esirlerin listesini oluşturmaya başlamıştır. Hariciye Nezareti'nden, Harbiye ve Dâhiliye nezaretlerine gönderilen telgraflarda "şu bölgede oturan şu isimli kişinin iade edilecek esirler listesine kayıt olmak istediği"ni belirten telgraflar gelmiştir³². Nezaretler arası yapılan yazışmaların devamında memleketlerine gitmek isteyen 804 İngiliz ve 806 Fransız'ın hükümete müracaat ettiği anlaşılmaktadır³³.

1918'in Ağustos ayının sonlarına doğru memleketlerine iade edilecek İngiliz ve Fransız esirler hakkında Osmanlı basınında da haberler yer almıştır. Fransız esirlerinin kara yoluyla İsviçre'ye; İngiliz esirlerin ise önce Mersin'e buradan da İngiliz vapurlarıyla memleketlerine gideceği yazılmıştır. Ayrıca Mısır'da bulunan Osmanlı esirlerinin de önce İskenderiye'ye getirileceği buradan da İngiliz vapurlarıyla Mersin'e gönderileceği belirtilmiştir³⁴.

Birkaç gün sonra gazetelerde yer alan diğer haberlerde ise mübadele edilecek esirlerin sayısı ile ilgili bilgiler görülmektedir. Haberde trenle İsviçre'ye gönderilecek toplam 400 Fransız esir bulunduğu yazmakta, bunların sivil veya askerî esir olduğu belirtilmemektedir. Mübadele edilecek İngiliz esirlerine gelince, 700'ü malul (burada askerî esirler kastedilmiştir),

³⁰BOA., HR.SYS., Nr:2230/88, Lef: 1, 6 Temmuz 1918.

³¹BOA., HR.SYS., Nr:2242/6, Lef: 9,17 Ağustos 1918.

³²BOA.HR.SYS., Nr:2242/1, 8 Ağustos 1918.

³³BOA.HR.SYS., NO:2242/4, Lef:82, 18 Ağustos 1918. Ancak bu yazışmalarda, İngiliz ve Fransız esirlerinin ne zaman gönderileceğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte teslim edilecek esirlerin sivil veya askerî esirlerden mi olduğu da belirtilmemiştir.

³⁴"Üserâ Mübadelesi", **Tercüman-ı Hakikat**, 22 Ağustos 1918, Nr: 13460, s. 4.

300'ü sivil olmak üzere toplam 1000 kişi olduğu yazılmıştır. Memleketlerine iade edilecek bu esirlere karşılık, 1000 tane Osmanlı esirinin de memleketine getirileceği yazılmıştır. Haberde, İngiliz ve Osmanlı esirlerin mübadelesinde takip edilecek yöntem de belirtilmiştir. Buna göre bir İngiliz vapuru Osmanlı esirlerini Mersin'e getirecek, sonrasında burada bulunan İngiliz esirlerini de memleketine götürecektir³⁵.

Mübadele edilecek esirler hakkında gazetelerde bu haberler yer alırken daha sonraki süreçte, Türk ve İngiliz esirlerin mübadele edileceği yer olarak İzmir şehrinin kararlaştırıldığı görülmektedir. 3 Eylül 1918 tarihinde nezaretler arası yapılan yazışmada, İngiliz sivil ve askerî esirlerin Kuşadası Limanı'na gönderilmesi gerektiği, taraflar arasında esir mübadelesinin burada, 15 Kasım 1918³⁶ tarihinde yapılacağı belirtilmiştir. Mübadelenin, İngiliz esirlerini almak için gelecek olan İngiliz hastane gemisinin 1500 Osmanlı esirini de getirmesiyle gerçekleşeceği de ifade edilmiştir³⁷.

Görüldüğü üzere esir mübadelesinin nerede ve hangi tarihte yapılacağı kararlaştırılmıştır. Ancak esirlerin nakliyat masraflarının temin edilmesi, anlaşmanın uygulanması doğrultusunda Osmanlı Hükümeti'nin karşılaştığı zorlukların en önemlisidir. Dört yıl süren savaş süresince devletin bütün kaynakları neredeyse tükenmiştir. 26 Eylül 1918 tarihinde Dahiliye Nezareti'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, mübadele edilecek İngiliz ve Fransızların yola çıkarılmasının vilayetlere tebliğ olduğu halde sevk masraflarının henüz temin edilemediğinden dolayı mübadele edilecek mahallere gitmeleri mümkün olmamaktadır denilmektedir³⁸.

Nezaretler arası yazışmalar devam etmekle birlikte Ekim ayının başında nakil masraflarının, Harbiye Nezareti'nin Seferberlik tahsisatından ödeneceği Meclis-i Vükelâ'da kararlaştırılmıştır³⁹. Nitekim 10 Ekim 1918'te Dâhiliye Nezareti, Karesi Mutasarrıflığı'na ve Aydın Vilayeti'ne, İngiliz ve Fransız esirlerin İzmir'e gitmek üzere Bandırma'dan hareket ettirildiğini ve bu esirlerin yolculuklarında her türlü kolaylığın ve yardımın sağlanmasını

³⁵ "Sivil Üserâ Mübadelesi", **Tercüman-ı Hakikat**, 25 Ağustos 1918, Nr: 13463, s. 4; "Sivil Üserâ Mübadelesi", **Vakit**, 26 Ağustos 1918, Nr: 304, s. 3.

³⁶ Bu tarih daha sonra birçok belgede 16 Kasım olarak yazılmıştır.

³⁷ **BOA.HR.SYS.**, Nr:2242/5, Lef:97, 3 Eylül 1918. Yazışmalarda belirtilmemekle beraber, Fransız esirleri de memleketlerine gönderilmek için İzmir'e gönderilecektir..

³⁸ **BOA.HR.SYS.**, Nr:2242/2, Lef:71, 26 Eylül 1918.

³⁹ **BOA.HR.SYS.**,Nr:2242/2, Lef:85, 6 Ekim 1918.

tebliğ etmiştir⁴⁰. Bu belgeden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti anlaşma gereği elinde bulunan İngiliz ve Fransız esirlerin memleketlerine gönderilmesi doğrultusunda harekete geçmiştir.

Nitekim Yenigün gazetesinde çıkan bir haberde İngiliz ve Fransız esirlerinin Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce İzmir'e ulaştıkları anlaşılmaktadır. Haberde, İzmir'de bulunan İngiliz ve Fransız harp esirlerinin şehir dâhilinde serbest dolaştıkları, kendileri şerefine, İzmir'de meskûn bulunan İngilizler tarafından İsplendid Palas Oteli'nde bir balo düzenleneceği yazılmaktadır⁴¹. Yenigün gazetesinin 1 Kasım 1918 tarihli nüshasında ise İzmir'de toplanan bu harp esirlerinin Foça'da bulunan İtilaf devletleri gemilerine sevk edileceği yazılmaktadır⁴².

Osmanlı Hükümeti, İngiliz ve Fransız harp esirlerini⁴³ önce İzmir'e sevk etmiş, oradan memleketlerine göndermek için Foça'ya gönderilmeleri kararını almıştır. Ancak 30 Ekim 1918'te Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte esirlerin durumu bu ateşkesin şartlarına göre şekillenmiştir. Mütarekenin 4. maddesinde “müttefik savaş tutsakları ve gözaltında bulundurulmuş ya da tutsak olan Ermenilerin tümünün İstanbul'da toplanarak, hiçbir koşula bağlı olmaksızın, Müttefiklere teslim edilmesi” ve yirmi ikinci maddesinde ise “Türk tutsaklarının Müttefik Devletler buyruğunda tutulması. Askerlik çağı dışındaki Türk sivil tutsakların salıverilmesi konusu göz önünde tutulacaktır” denilmiştir⁴⁴. Rauf Bey (Orbay), esirlerin mübadelesine dair olan Bern Antlaşması'na atıfta

⁴⁰ **BOA.DH.EUM. 5.ŞB.**, Nr:86/56, Lef:1, 10 Ekim 1918.

⁴¹ “Üserâ-i Harbiye Şerefine Balo”, **Yenigün**, 29 Ekim 1918, Nr. 55, s. 2.

⁴² “İzmir'deki Üserâ-i Harbiye”, **Yenigün**, 1 Kasım 1918, Nr. 58, s. 2.

⁴³ *Yenigün* gazetesinde çıkan haberlerden anlaşılacağı üzere memleketlerine gönderilecek İngiliz ve Fransızlar olarak sadece harp esirlerinden bahsedilmiştir.

⁴⁴ İsmail Sosyal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I.Cilt, (1920–1945), TTK Basımevi, 3.Baskı, Ankara 2000, s.12-13. Hâlbuki Osmanlı Devleti, Mondros'ta taraflar arasında müzakerelerinin devam ettiği sırada İstanbul'da bulunan İngiliz esirlerinin şehir dâhilinde serbestçe dolaşmalarına izin vermiştir. Bkz. “İngiliz Üserası”, **Vakit**, 27 Ekim 1918, Nr. 363, s. 2. Ayrıca Osmanlı Hükümeti, İstanbul Merkez Kumandanlığında tutuklu bulunan İngiliz ve Amerikan vatandaşı tutukluları da tahliye etmiştir. Hatta bunlar arasında casusluk suçuyla itham edilenler ve idama mahkûm edilenler de bulunmaktadır. Bkz. “İngiliz ve Amerikalı Mevkuflar”, **Vakit**, 30 Ekim 1918, Nr. 366, s. 2. Osmanlı Hükümeti'nin ateşkes imzalanmadan evvel özellikle İngiliz esir ve tutuklular nezdinde girişmiş olduğu bu faaliyetler ile İngiliz delegelerini etkilemeye çalışmıştır.

bulunarak İngiltere'nin de bu antlaşmayı kabul ettiğini, Mondros Mütarekesi'nin Bern Antlaşması'nı geçersiz kılamayacağını belirtmiştir⁴⁵. Ancak Bern itilâfnâmesine göre memleketlerine iade edilmesi düşünülen hasta ve yaralı harp esirlerine bu ateşte hiç değinilmemiş, Osmanlı sivil esirlerinden askerlik çağı dışındakilerin iade edilebileceği belirtilmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin esirler hakkında kabul ettiği şartlar yukarıda bahsedilmekle birlikte Bern İtilafnâmesi'nin uygulanması doğrultusunda mütarekeden sonra İtilaf Devletleri'nin de harekete geçtiği görülmektedir. İtilaf Devletleri'nin, 787 Osmanlı esirini Foça'ya getirdiği ve bu esirlerin buradan İzmir'e sevk olunacağı Yenigün gazetesinin 18 Kasım 1918 tarihli nüshasında yazmaktadır. Haberde bu esirlerin, "İsviçre'de Düvel-i İtilâfiye ile hükümetimiz beyninde ...? eden mukâvelenâme ahkâmı mucibince mübâdelesi icab eyle"diğinden bahsedilmiştir. Haberde, gelen esirlerin elli beşinin subay olduğu ve esirlerden iki subay ve on iki erin de yaralı olduğu yazmaktadır⁴⁶.

Bununla birlikte Yenigün gazetesinin ertesi günkü nüshasında ise esirlerin Foça'dan İzmir'e geldiği, gözü yaşlı esirlerin rıhtımda toplanan halk tarafından alkışlarla karşılandığı, esirlerin rıhtımdan faytonlarla otellere nakledildiği ve üç dört gün İzmir'de istirahat edecekleri belirtilmiştir. Haberde, gelen subayların sıhhatinin genel olarak iyi olduğu ancak erlerin ekseriyetinin yaralı olduğu yazmaktadır⁴⁷. Yenigün gazetesinde yer alan haberlerden de anlaşılacağı üzere İzmir'e getirilen bu Osmanlı esirlerinin arasında sivillerin olduğuna dair bir işaret yoktur.

İtilaf Devletleri'nin Osmanlı harp esirlerini İzmir'e sevk etmelerinin ardından Osmanlı Hükümeti'nin de harekete geçerek kendi nezdinde bulunan İtilâf Devletleri esirlerini (Foça'ya sevk edilen), Bern İtilafnâmesi şartlarına uyarak memleketlerine gönderme kararı almıştır⁴⁸.

⁴⁵ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni**, c.1, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s.122.

⁴⁶ "İzmir'e (787) Osmanlı Esiri Gelmiştir", **Yenigün**, 18 Kasım 1918, Nr. 75, s. 2. Esirlerinin İzmir'e gelmelerinin ardından Osmanlı Hükümeti de elinde tutsak bulunan İtilâf Devletleri esirlerini Foça'ya sevk etmeye başlamıştır. Bkz. "İtilâf Üserâsı Foça'ya Sevk Ediliyor", **Yenigün**, 18 Kasım 1918, Nr. 75, s. 2.

⁴⁷ "Üserâmızın İzmir'e Muvâsalatı", **Yenigün**, 19 Kasım 1918, Nr. 76, s. 2. *Tercüman-ı Hakikat* ve *Vakit* gazetelerinde de İngilizler tarafından sekiz yüz Osmanlı esirinin İzmir'e getirildiği (gecikmeli olarak) yazılmıştır. Bkz: "Osmanlı Esirleri", **Tercüman-ı Hakikat**, 30 Kasım 1918, Nr: 13544, s. 2; "Osmanlı Esirleri", **Vakit**, 1 Aralık 1918, Nr. 398, s. 2.

⁴⁸ "İtilâf Üserâsının Sevki", **Yenigün**, 24 Kasım 1918, Nr. 81, s. 2.

4. SONUÇ

Teknolojinin hızla gelişmesi ve bu durumun silah sanayine de yansması, savaşların etki alanının genişlemesine, yıkım gücünün artmasına neden olmuştur. Artık savaşlar, düşman iki tarafın savaşçı güçlerinin çarpışma alanlarıyla sınırlı kalmamakta, sivil halkın yaşadığı yerleşim yerleri de şiddetin en etkilisi olan bu durumdan nasibini almaktadır. Savaşların, neden olduğu zararları aza indirmek için 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren konferanslar düzenlenmiş ve bunlarda bazı kararlar alınmıştır. Oluşturulan bu hukuksal çerçevede Birinci Dünya Savaşı'na giren devletler, savaş esnasında, her iki tarafın esirlerine uygulanacak muameleyi belirleyen anlaşmalar imzalamışlardır. Osmanlı Devleti'nin Bern'de İngiltere ve Fransa ile imzaladığı anlaşmada bu doğrultuda bir çabanın ürünüdür.

Bern İtilafnamesi'nin esirler için ortaya koyduğu kararlar, savaş hukukunun gelmiş olduğu son seviyeye göre şekillenmiştir. Anlaşmada sadece harp esirleri değil sivil esirlerde göz önünde bulundurulmuş, her ikisinin de durumları iyileştirilmeye çalışılmıştır. Anlaşmaya taraf olan devletlerin hükümetleri bir takım uygulamalara girişmiş ancak Mondros Mütarekesi'nden önce esirlerin mübadelesi gerçekleşmemiştir. Ancak mütareke sonrası her iki taraf arasında İtilâfnâmenin uygulanması doğrultusunda adımlar atılmış ve özellikle yaralı harp esirlerinin mübadelesi gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)49

2. Gazeteler50

Tercüman-ı Hakikat

Vakit

Yenigün

3. Kitaplar

Altıntaş, Ahmet Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Esirler, Anekdot Yayınevi, Ankara 2008

Arslan, Nebahat Oran, Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Çoker, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Orbay, Rauf, Cehennem Değirmeni, C. 1, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

Özel, Ahmet, İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

Pazarcı, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap, Ankara Üniversitesi SBS Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.

Sosyal, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C. I, (1920–1945), TTK Basımevi, 3.Baskı, Ankara 2000.

4. Makaleler

Özdemir, Ahmet, “Hukuk Dilinde Harp Esirleri”, Atatürk Yolu: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.II, S: 7, Mayıs 1991.

Özel, Ahmet, “Esir” , İslam Ansiklopedisi (İA),C. XI, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1995

Belik, Mahmut R., “Harp Esirleri Yaralılar ve Hastalar”, Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. IX, S: 3-4, İstanbul 1944.

Aslan, M. Yasin, “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 79, 2008.

⁴⁹ Belgelerin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda verilmiştir.

⁵⁰ Yararlanılan gazetelerin sayı ve tarihleri dipnotlarda belirtilmiştir.

5. Tezler

Fidan, Abuzer, İslam Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2009.

Kutlu, Cemil, I.Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997.